

Galata Kadısı Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'ye Ait İcâzetnâmenin Neşri ve Değerlendirilmesi*

Abdullah Taha İMAMOĞLU

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Trakya University Faculty of Theology Department of Hadith
Edirne/TÜRKİYE
atimamoglu@gmail.com | orcid.org/0000-0001-9792-8208

Özet

Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi içerisinde önemli bir yer teşkil eden kadılık müessesesi ,adli ve mülki işlemleri yürütmekle sorumlu bir memuriyet olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan son anına kadar bu görev devam etmiş ve medreseler kadı yetiştiren en önemli eğitim kurumları olmak gibi bir işlev üstlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kadılar devletin resmi mezhebi olan Hanefi fıkına göre hüküm verirlerdi. Kadılık vazifesi idari olarak kaza, sancak ve eyalet gibi birimlere göre farklılık göstermekteydi. Kaza kadıları Rumeli, Anadolu ve Mısır gibi üç farklı bölgeye göre sınıflandırılırdı. Rumeli kadıları bu bölgenin kazalarında görev yapardı. Anadolu ve Mısır kadıları da kendi bölgelerinde kadılık görevlerini ifa ederdi. Rumeli bölgesinin kadılarından sorumlu olan kişi Rumeli kazaskeri, Anadolu ve Mısırdaki kazalardan sorumlu olan kişi de Anadolu kazaskeriydi. Her iki kazasker de kendi bölgelerinin idari işlerine bakar ve kadıların atanmasından sorumlu olurdu. Sancak veya eyaletlerde kadılık yapanlara mevali denir, nihai terfi sonucunda İstanbul kadılığına kadar yükselmek mümkün olurdu. Ancak payitahtta kadı olabilmek için Bursa ve Edirne gibi bölgelerde kadılık payesini aldıktan sonra fiilen kadılık yapmak gerekirdi. İstanbul kadılığının akabinde Anadolu ve Rumeli kazaskeri olma imkanı da oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin idari taksimatında şeyhülislam kazaskerlerin üzerinde yer almaya başlayınca 40 akçeden

* Bu makale, Uluslararası II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi'nde sunulan "Bir Osmanlı Kadısının Eğitimi: Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi (Galata Kadısı-1860)" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

Geliş/Received: 14.04.2022 | **Kabul/Accepted:** 25.12.2022 | **Yayın/Published:** 30.12.2022

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Abdullah Taha İMAMOĞLU | CC BY-NC-ND 4.0 International

fazla maaş alan müderrislerin ve kadıların atanmasından da onlar sorumlu olmaya başladı. Kadılar şer‘î ve hukuki davalara ilaveten halkın ihtiyacı olan işlere, alışverişlere, asgari ve sabit fiyat uygulamalarının usulüne, memleket dışına çıkarılabilecek eşyalara, yasak eşyaların ise engellenmesine, savaş alet ve edevatının teminine, askeri işlerin dışında kendi bölgelerinde temizliğin sağlanmasına ve bunun gibi diğer işlere de bakar ve zabita ile beraber bu işlerin tamamını yerine getirmeye çalışırlardı. Kadıların bu görevlerini yerine getirmesinde naipler onlara vekalet edebilirler, kadı namına iş yaparak hüküm verebilirlerdi.

Türkiye’deki yazma eser kütüphanelerinde mevcut birçok âlime ait icâzetnâme bilimsel açıdan araştırılmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmada aslen Çanakkale’nin Babakale köyünde doğan ve başkent İstanbul’a yerleşen, ilmî kariyerini bu şehirde devam ettiren Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi’nin eğitim sürecini kısmen de olsa takip etme imkânı tanıyan, talebelerine vermek üzere hazırladığı bir icâzetnâme taslağı neşredilecektir.

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde kalan Şam ve Mekke gibi şehirlerin dışında İstanbul’da da Tophane ve Galata gibi gayrimüslimlerin yoğun olduğu semtlerde kadılık yapan (1277/1860) Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi, Bursalı Mehmed Tahir’in ifadesiyle ulemâ-i kuzâttan bir zâttır. Eserinde kendisini Babakaleli Ahmed Abdülaziz b. Hüseyin Efendi b. Hafız Halil Efendi olarak tanıtmaktadır. Abdülaziz Efendi, 1265/1848 ilâ 1278/1861 seneleri arasında padişahın huzurunda Ramazan aylarında tertip edilen tefsir sohbetlerine, yani Huzur Dersleri’ne on üç yıl süre zarfında muhatap olarak iştirak etmiş; hem müderrislik hem de mollalık ünvanlarına sahip olmuştur. Bu da Abdülaziz Efendi’nin payitaht İstanbul’un mühim ilim adamları arasında yer aldığına işaret etmektedir.

Mekke-i Mükerrreme kadısı payesine de nail olan Abdülaziz Efendi’nin Sicill-i Osmani’de 1297/1879 yılına doğru dâr-ı bekâya irtihal eylediği bildirildiğinden 1296/1878 yılında vefat ettiği söylenebilir. Makalede, Babakaleli Abdülaziz Ahmed Efendi’nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi kayıtlarında adına kayıtlı olan icâzetnâmenin neşri gerçekleştirilecek ve bu neşir üzerinden bir Osmanlı kadısının eğitimi, hocaları ve okuduğu kitapların tespiti yapılacaktır. Bu vesileyle Osmanlı’da kadılık yapan bir âlimin eğitim ve öğrenim süreci hakkında bazı tespitlerde bulunulacak ve bir vesika olarak addedilebilecek yazma hâlindeki tek nüsha icâzetnâme kütüphanedeki mevcut hâli esas alınarak neşredilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı Devleti, Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi, Kadı, İcâzetnâme.

Qadi of Galata Babakaleli Ahmed Abd al-‘Aziz Efendi and the Edition Critique and the Review of his İjâzat-nâmah*

Summary

The rank of qadi, which constitutes an important place within the legal system of Ottoman Empire, is considered to be an office charged with executing juridical and administrative functions. This rank began with the establishment of Ottoman State and continued until the end of it. The madrasas served as the leading educational institutions training qadis.

The qadis used to judge according to Hanafi school which was the official legal school of the state. The duties of the qadis differed administratively in accordance with the administrative divisions such as subdistrict (qada), districts (sanjaq) and provinces (eyalet). The qadis at the subdistricts were classified according to three different regions, namely Rumeli, Anatolia and Egypt. The Rumeli qadis served in the subdistricts of this region. The qadis of Anatolia and Egypt served in the respective regions. One who was in charge of the qadis of the Rumeli region was called “Qazasker”, and the one who was in charge of the regions in Anatolia and Egypt was called Anadolu Qazasker. Both qazaskers fulfilled the administrative duties in their own region and were in charge of appointing the qadis. Those who worked as the qadis in the subdistricts or provinces were called “mawali”, and it was possible for them to be promoted to the rank of the qadi of Istanbul as the final promotion. However, it was necessary to serve as qadi in regions such as Bursa and Edirne after receiving the title of qadi in order to be appointed as the qadi in the capital. After being appointed as the qadi of Istanbul, it would become possible to be appointed as the qadi of Anatolia and Rumeli. After the Şeyhülislams started to be ranked over the qazaskers in the administrative hierarchy of the Ottoman Empire, they started to be in charge of the appointment of the mudarrises and qadis who were paid more than 40 akçes as salary. In addition to handling the juridical and legal cases, they also dealt with the public affairs, trade, the methods of minimum and fixed prices, the goods permitted to be exported, preventing the banned goods, providing the warfare tools and equipment, maintaining the cleaning services besides the warfare affairs etc., and they tried to execute all these activities together with the city police. In the fulfillment of these duties of the qadis, the naibs could deputize for them, and could issue judgments by acting on behalf of the qadis.

* This paper is the final version of an earlier announcement called “Education of an Ottoman Qadi: Babakaleli Ahmed Abd al-‘Aziz Efendi (Qadi of Galata-1860)” presented at a congress called “II. Turkish Legal History Congress”, the content of which has now been developed and partially changed.

The authorization certificates (ijāzat-nāmahs) of many scholars available in manuscript libraries in Turkey need to be researched scientifically. In this study, a draft of ijāzat-nāmah will be published to give to his students of Babakal'awī Aḥmad Abd al-'Azīz Efendi, who was born in Babakale village of Çanakkale district and moved to Istanbul to continue his scholarly career, will be analysed in order to follow his educational career to a certain degree.

Babakal'awī Aḥmad Abd al-'Azīz Efendi who served as the qadi of Damascus and Medi-ana, which then were within the borders of Ottoman Empire as well as the qadi of Top-hane and Galata in Istanbul (1277/1860), where non-Muslims were concentrated, was among the knowledgeable judges of his time as expressed by Bursalı Mehmed Tahir. In his book, Aḥmad Abd al-'Azīz Efendi introduces himself as Babakal'awī Aḥmad Abd al-'Azīz Efendi b. Husayn Efendi b. Hafız Halil Efendi. Abd al-'Azīz Efendi attended for thir-teen years at the gatherings (namely Huzur Dersleri) on Qur'anic Exegesis held in the month of Ramadan in the presence of the Ottoman Sultan between 1265/1848 and 1278/1861, and he gained the titles of mollā and mudarris thereof. This points at the fact that Abd al-'Azīz Efendi was among the prominent scholars of the capital Istanbul. Abd al-'Azīz Efendi also held the rank of the qadi of Mecca. As it was stated in *Sijill-i Osmani* that he died by 1297/1879, it is possible to say that he died in 1296/1878. In this article, after giving brief information about his life and works, the ijāzat-nāmah regis-tered in the Suleymaniye Manuscripts Library will be published and the education, te-achers and the books read by an Ottoman qadi will be determined based on this ijāzat-nāmah. In doing so, we will try to determine the educational process of an Ottoman scholar who also served as a qadi, and the only copy of his manuscript ijāzat-nāmah, which can be considered as a historical document, will be published based on the text found Library.

Keywords: Islamic Law, Ottoman State, Babakal'awī Aḥmad Abd al-'Azīz Efendi, Qadi, Ijāzat-nāmah.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi ve ilmiye müessesine dair umumi muhtevalı müstakil çalışmaların yerini giderek daha cüz'î meselelere bıraktığı günümüz tarihçile-rince de malumdur. Bunda sosyal ve akademik tarihçiliğin makro anlatılardan ziyade mikro ölçekli çalışmalara yönelmesinin de büyük bir payı vardır. Bu minvalde bir Os-manlı kadısının eğitim süreci kendi adına kayıtlı icāzetnâme üzerinden ele alınacak ve 1860 yılında Galata kadısı olarak görev yapan, eserlerinin matbu nüshalarında da ken-disini sâbık Galata kadısı olarak tanıtan Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'nin (ö.

1296/1878) eğitimine dair bazı tespitlerde bulunulacak ve bu tespitlerin kaynağını oluşturan talebelerine vermek üzere hazırladığı icâzetnâme neşredilecektir.¹

Osmanlı Devleti'nde kadılık görevi silsile hâlinde takip edilen bazı mertebelere sahipti ve bunlar mevleviyet ve kuzat şeklinde iki ana taksime tabi tutulurdu. Mevleviyet kendi içerisinde devriye, mahreç ve bilâd-ı hamse olmak üzere bazı derecelere ayrılır, mahreç mevleviyeti ise bilâd-ı aşereden oluşurdu. Devriye mevleviyeti Maraş, Bağdat, Sofya, Belgrad, Antep ve Konya gibi şehirlerden müteşekkil iken, mahreç mevleviyeti ise İzmir, Selanik, Tırhala, Yenişehir, Fener, Hanya, Kudüs, Halep, Trabzon, Sofya, Galata, Havass-ı Refia yani Eyüp ve nahiyelerinden ibaretti.

18. yüzyıla kadar bilâd-ı erbaa mevleviyeti olarak kabul edilen Mısır, Şam, Bursa ve Edirne kadılıkları ise Filibe kadılığının eklenmesiyle bilâd-ı hamseye dönüşmüş ve bu görevleri tamamlayanlar Haremeyn kadılığına yani Mekke ve Medine şehirlerine namzet kadılardan olmuşlardır.² Haremeyn kadılığından sonra ise İstanbul kadılığı, ardından Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri gelmekteydi.

İdari-adli bakımdan İstanbul şehri ise bilâd-ı selâse Eyüp, Galata ve Üsküdar olarak üç bölgeye ayrılmıştı. Galata bölgesi mevleviyet payeli kadılar tarafından idare edilirdi. Galata kadısına tâbi naiplerin yetki alanı Hasköy ve Boğaz'dan Yeniköy'e kadar uzanan bir alanı kapsamakta ve dolayısıyla idari yönden Haliç'in kuzey ve Boğaz'ın Avrupa yakası Galata kadılığına bağlı bir coğrafi bölgeyi oluşturmaktaydı.³ Bir diğer deyişle boğazın Rumeli sahili Galata kadılığına dahildi. Galata kadısının mahkemesi Arap Camii yakınlarındaydı ve bu bölgede 300 köy ve 44 nahiyesi mevcuttu.⁴

Kaza kadılarının yevmiyesi mevleviyet payeli sancak kadılarına nisbetle daha düşük bir meblağdı.⁵ Mevleviyet payesini kazanan kişiye ise molla ünvanı verilirdi.⁶ Müderris, medrese ve camide talebeye ders okutan hoca için kullanılan bir tabirdi ve

¹ Babakaleli Ahmed Abdülaziz b. Hüseyin, *İcâzetname* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 6361), 16b.

² Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: MEB Yayınları, 1993), "Kadı", 2/123.

³ İlber Ortaylı, "Galata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/303-307.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "İstanbul ve Bilâd-ı Selâse Denilen Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılıkları", *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 3 (1957), 26-27.

⁵ İlber Ortaylı, "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/69-73.

⁶ Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: MEB Yayınları, 1993), "Molla", 2/549.

müdürrisliğin şartı ise medrese ve camide okunması zorunlu olan dersleri okuyup icâzet almaktı.⁷

Mehmed Süreyya Bey, yazıya konu olan Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'yi müderris, molla ve Mekke payesiyle tanıtmaktadır.⁸ Ancak Babakaleli kendisinin Şam kadılığı da yaptığını Dâvûd-i Karsî'nin hadis usulü tercümesi olan *Mukarribu't-tâlibîn* adlı kitabında belirtmektedir.⁹ Ayrıca Babakaleli'nin 20 Rabîülâhîr 1288/9 Temmuz 1871 tarihinde Tophane kadılığı yaptığı da ifade edilmiştir.¹⁰

1. Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi

1.1. Hayatı

Kendisini Babakaleli Ahmed Abdülaziz b. Hüseyin Efendi b. Hafız Halil Efendi olarak tanıtan Ahmed Abdülaziz Efendi, nisbesinden de anlaşıldığı üzere Babakalelidir.¹¹ Babakale coğrafi olarak Osmanlı idari yapısında Cezâyir-i Bahr-i Sefid'in sahilinde yer alan ve Gelibolu eyaletine bağlı bir yerleşim birimidir. Ahmed Abdülaziz Efendi'nin köyü şu anki konumu itibarıyla Çanakale il sınırları içerisinde ve karayoluyla Ezine ve Ayvacık ilçelerinden sonra gelmektedir. Deniz yoluyla ise Bozcaada ve Midilli adalarının arasında kalmaktadır.

Babakale, Anadolu yarımadasının en batı ucunda yer alan ve Çanakale'nin Ayvacık ilçesindeki "Baba Burnu" denilen mevkide konumlanan küçük bir Osmanlı köyüdür. Piri Reis ve Evliya Çelebi bu köyden bahsetmektedir. Köyün ilk zamanlarında Hırzu'l-bahr yani tılsımlı kale ve deniz muskası anlamına gelen Babakale olarak tanımlandığı ve tarihi eser açısından çok zengin bir nitelik arzettiği, hatta stratejik bir öneminin olduğundan bahsedilmektedir. Köyde tarihi olarak bir kale, camii, hamam, liman, dört adet tarihi çeşme, çarşı ve tarihi mezarlık dikkat çekmektedir.¹²

Babakaleli, *Mukarribu't-tâlibîn* adlı eserinin baş tarafında kendisini doğum yeri itibarıyla Babakaleli, yerleşim yeri itibarıyla de İstanbullu olarak tanıtmaktadır.¹³

⁷ Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: MEB Yayınları, 1993), "Müderis", 2/598; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984), 38.

⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, nşr. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 2/344.

⁹ Babakaleli Ahmed Abdülaziz, *Mukarribü't-tâlibîn* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1290), 1.

¹⁰ Selahattin Yıldırım, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri ve Eserleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (2004), 290.

¹¹ Babakaleli Ahmed Abdülaziz, *Risale-i Necâtü'l-mü'minîn fi'l-bey'i ve's-şirai'l-müslimîn* (y.y., 1282/1865), 2.

¹² Çiğdem Türker, "Anadolu Yarımadası'nın En Batı ucunda Yer Alan Tipik bir Osmanlı Köyü Babakale", *Türk Etnografya Dergisi* 18 (1988), 139-153.

¹³ Babakaleli, *Mukarrib*, 1.

Bursalı Mehmed Tahir, onun kadılık vazifesi yapan âlimlerden olduğunu bildirmektedir. Babakaleli, 1277/1860 tarihinde Galata kadısı olarak görev yapmıştır. 1265/1848 ilâ 1278/1861 seneleri arasındaki on üç yıl süre zarfında da Huzur Derslerine muhâtab olarak iştirak etmiştir. Babakaleli'nin on üç yıl boyunca bu derslere sürekli muhâtab olarak katılması İstanbul'daki önemli ilim adamlarından birisi olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴

Babakaleli, 1282/1865 tarihinde *Necâtü'l-mü'minîn fi'l-bey' ve's-şirâ, Dâiretü'l-mü'minîn fi'n-nikâhi ve't-talâk* ve *Mûdihu't-tuhfe ale'l-avâmil* adlı üç eser kaleme almış ve bu eserlerin tamamı İstanbul'da yayımlanmıştır.

Ayrıca 25 Rabûlâhîr 1287/6 Haziran 1870 ilâ 20 Rabûlâhîr 1288/9 Temmuz 1871 tarihleri arasında Tophane kadılığı yaptığı da ifade edilmiştir.¹⁵ 3 Şevval 1289/4 Aralık 1872 tarihinde ise Dâvûd-i Karsî'nin *Usulü hadîs*'ini *Mukarrübü't-talibîn* adıyla tercüme edip 29 Şevval 1290/20 Aralık 1873 tarihinde Matbaa-i Âmire'de bastırmıştır.

Yukarıdaki bilgilere istinaden Babakaleli mahreç mevleviyetini Galata kadılığı görevinde, bilâd-ı erbaa kadılığını Şam'da, mevleviyet vazifesini ise Mekke'de tamamlamıştır. Bu durum Babakaleli'nin kadılık vazifesini daima daha üst görevlere taşımaya muvaffak olduğunu ve mesleğinde sürekli bir ilerleme kaydettiğini göstermektedir.

Mehmed Süreyyâ Bey'in bildirdiğine göre Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi, 1296-97/1878-79 civarında vefat etmiştir.¹⁶

1.2. Eserleri

Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'nin yazdığı eserler içerisinde hadis ilmi sayıca öne çıkmaktadır. Ardından fıkıh ve Arap diline dair yazdığı eserler gelmektedir. Ebül'ulâ Mardin *Huzur Dersleri* adlı eserinde bu risalelerin bir çoğunun müellif hattı ile yazılmış olan nüshasını gördüğünü ve mecmua hâlinde döneminin faziletli

¹⁴ Ramazan ayının ilk sekiz gününü icrâ edilen huzur dersleri 1759'dan 1924'e kadar devam etmiştir. Huzur derslerine iştirak edecek hocaların şeyhülislâm tarafından seçildiği ve bu dersi takrir eden âlime "mukarrir", müzakereci durumunda olan âlimlere ise "muhâtab" denilmiştir. Önceleri bir mukarrir ve beş muhâtabla başlayan bu derslerde muhâtabların sayısı bazen artmış, bazen de eksilmiştir. Bu sayının bazen on beş muhâtaba kadar çıktığı da belirtilmiştir. Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: MEB Yayınları, 1993), "Huzur Dersleri", 1/862-863.

¹⁵ Yıldırım, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri", 290.

¹⁶ Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, nşr. İsmet Sungurbey, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1966), 2-3/220; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1925), 384; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 3/470.

âlimlerinden Bağdatlı İsmail Paşa'nın (1839-1920) kütüphanesinde bulunduğunu bildirmektedir.¹⁷

1.2.1. Fıkıh İlmi

1. *Tuhfetü'l-mü'minîn fi menâsiki'l-hac*. Matbaa-i Âmire'de basılan eser elli dört sayfadır. İstanbul'da yayımlanan bu eserin yayın yılına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserin üzerindeki kayıta risâlenin adı *Tuhfetü'l-mü'minîn fi menâsiki hüccâci'l-muslimîn* olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸

2. *Dâiretü'l-mü'minîn fi'n-nikâh ve't-talâk*. Yayın yeri ve basıldığı matbaaya dair bir bilgi bulunmadığımız eser 1282/1865 tarihinde kırk beş sayfa olarak basılmıştır.¹⁹

3. *Necâtü'l-mü'minîn fi'l-bey' ve's-şirâ*.²⁰ Eser katalog kayıtlarında *Necâtü'l-mü'minîn* olarak da kayıtlıdır. Yayın yeri İstanbul olan eser 1282/1865 tarihinde kırk dört sayfa olarak basılmıştır. Eserin sonundaki bilgiden 25 Zilkade 1281/21 Nisan 1865 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Başka bir katalog kaydında ise yayım yeri ve yılına dair bir bilgi bulunmayan eser elli dört sayfa olarak kayıtlıdır. Ancak eserin üzerindeki kayıttan tam adının *Risâletü Necâti'l-mü'minîn fi'l-bey'i ve's-şirâi'l-muslimîn* olduğu anlaşılmaktadır.²¹

4. *Hediyetü'l-mü'minîn fi edhiyeti'l-muslimîn*.²² On iki sayfadan ibaret olan eser 1290/1873 tarihlidir.

1.2.2. Arap Dili ve Belağatı İlmi

1. *Mûdihu't-tuhfe ale'l-avâmil*. Babakaleli *Mukarribü't-tâlibîn* adlı eserinde “biz bu bahisleri bi-tarîk'n-nakl tafsilen avâmil-i cedîd tuhfe şerhimiz *Mûdihu't-tuhfe*'de beyan eyledik. İsteyen rücû eylesin” diyerek zikretmektedir.²³ Yayın yeri İstanbul olan eser 1282/1865 tarihinde altmış dört sayfa olarak basılmıştır.²⁴

¹⁷ Hadis-i Erbaîn Şerhi ve bu eserin mevcudiyeti *Dâiretü'l-mü'minin* adlı eserinin nihayetinde müellif tarafından ifade edilmiştir. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/220.

¹⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 581.

¹⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizade, 753.

²⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba, 157; Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizade, 753.

²¹ Babakaleli, *Necâtü'l-mü'minîn*, 44.

²² Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi, Şeriyeye, 404.

²³ Babakaleli, *Mukarrib*, 6.

²⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba, 588. Eserin incelendiği çalışma için bkz. Sümeyye Midi, *Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi ve Mûdihu't-Tuhfe İsimli Eseri* (İnceleme ve Metin) (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 202.

2. *Tuhfetü't-tâlibîn Tercümetü'l-avâmil.*²⁵

1.2.3. Hadis İlmi

1. *Mukarribu't-tâlibîn*. İmam Birgivî'nin (ö. 981/1573) *Risâle fi usûli'l-hadis* adlı eseri Osmanlı medreselerinde okutulan en meşhur risalelerden birisidir. Babakaleli de Dâvûd-i Karsî'nin (ö. 1169/1756) *Şerhu Usûli'l-hadîs li'l-Birgivî* isimli şerhini *Mukarribü't-Talibîn* ismiyle tercüme ederek neşretmiştir. Babakaleli, bu eserini 3 Şevval 1289/4 Aralık 1872 tarihinde nihayete erdirmiştir. Mezkur eser 29 Şevval 1290/20 Aralık 1873 tarihinde Matbaa-i Âmir'e de basılmıştır.²⁶ Babakaleli, eserini Türkçeye çevirme gerekçesi olarak hadis usulü öğrenmek isteyen talebeleri göstermiştir. Babakaleli, eseri tercüme etme gayesini Allah rızasını kazanmak ve talebelere faydalı olmak şeklinde belirtmektedir. Yaptığı bu tercümenin talebeler arasında şöhrat bulduğunu da ifade ederek umumi bir fayda sağladığını düşünmektedir.²⁷ Bunu da yaptığı tercümeyle talebeleri yaklaştıran anlamındaki "*Mukarribu't-tâlibîn* tesmiye eyledim, Türkî lisanı üzere ihvanımıza nef'-i âmm olsun." diyerek vurgulamıştır.

2. *Hadis-i erbaîn şerhi*. Bu eser müellifin *Mevâhibu'l-azîziye* isimli risalesidir.²⁸

3. *Silsiletü'z-zeheb fi esmâ'ir-ruvât*. Eser Arapça kaleme alınmıştır ve yirmi yedi varaktan oluşmaktadır. Müellif, Sahihayn'da yer alan sahâbî râvileri tanıtmaktadır.²⁹

4. *Şerhu hutabi'l-erbaîn*. İbn Ved'ân'a (ö.494/1100) ait eserin Hz. Peygamber'in zühd ve ahlâka dair hutbelerinden derlendiği ifade edilmektedir. Bu eserde kırk adet hutbenin şerhi Arapça olarak yapılmıştır.³⁰

1.2.4. Diğer Eserleri

1. *Muvâsalatu'l-mü'minîn*. Seksen iki varaktan ibaret olan eser 1284/1867 tarihli ve müellif hattıdır.³¹ Eserin ilk varağında fihristi mevcuttur. Şevval ayının ilk Perşembe

²⁵ *Muvâsalatu'l-mü'minîn* isimli eser Bağdatlı İsmail Paşa koleksiyonundaki mecmuada mevcuttur. Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/220.

²⁶ Babakaleli, *Mukarrib*, 78.

²⁷ Babakaleli, *Mukarrib*, 1.

²⁸ Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Medine, 321, 131 vr.; Zeytinoğlu Kütüphanesi, 510, 63 vr.

²⁹ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, AY., 1886; Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Medine, 497.

³⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 540, 24b - 100a, 76 vr.; Yıldırım, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhad-disleri", 291; Emin Aşıkutlu, "İbn Ved'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/440-441.

³¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 1048.

günü tamamlanan eser ilmihal seviyesinde kelâmî ve fikhî meselelere yer verilen kırk yedi matlabdan oluşmaktadır.³²

2. Bu makalenin asıl konusunu oluşturan Babakaleli Ahmed Abdülaziz b. Hüseyin ismine kayıtlı bir de *İcâzetnâme* mevcuttur. Bu icâzetnâmenin talebelerine verilmek üzere hazırlandığı anlaşılmaktadır.³³

Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'nin eserlerinin hadis, fıkıh ve Arap dili ve belagatı alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Müellifin fıkıh alanında yazdığı eserlerin muhtevassından hac, nikah, talak ve alışveriş gibi insanların gündelik hayatında sıkça karşılaştıkları meselelere dair ilmî mesai sarfettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca müellifin Arap dilinde nahiv bahislerinin ele alındığı âmiller bahsine yönelik çalışmaları Osmanlı medreselerinde en çok okunan kitaplardan birisi olan Birgivî'nin *el-Avâmil*'i üzerine yoğun bir emek harcadığını ortaya koymaktadır. Hadis usulüne dair yaptığı tercümenin ise medreselerde okutulan hadis usulü derslerine yardımcı bir kitap olması amacıyla yazıldığı anlaşılmakta ve ilim taliplerince ezberlenmesi tavsiye edilen kırk hadis şerhinin ise yine öğrencilere yönelik bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Babakaleli'nin eserlerinin genel olarak kadılık ve müderrislik mesleğinin gereği olarak hem halkın hem de talebelerin ihtiyacına yönelik yazıldığı söylenebilir.

³² Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 1048, 82b.

³³ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 6361, Babakaleli Ahmed Abdülaziz b. Hüseyin, *İcâzetnâme*, 16 vr.

2. İcâzetnâmenin Neşri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي جعل العلماء وَرَثَةَ الأنبياء وجعل مدادهم أفضل من دماء الشهداء، والصلاة والسلام على من كان علماء أمته كأنبياء بني إسرائيل وعلى آله وأصحابه هم هداة الأواخر والأوائل.

فيقول الفقير إلى الله الغني أحمد عبد العزيز بن حسين أفندي بن حافظ خليل أفندي بابا قلعهوي^{٣٤} من سواحل البحر السفيد، / [٢] و عفا الله وتجاوز عنهم بالعفو الأكيد، وأكرمهم بما كرم أحتباءه، وأحسنهم بما أحسن به أصدقائه، وجعلهم من الذين آمنوا واستقاموا.

إن النفس ما صُرُفت فيه نفائس الأعمار، وركبت في تحصيله البراري والقفار البحار، وأحسن ما يدور عليه سعادة الدارين، وينزل لديه كرامة المنزلين، فضيلة العلم الذي يتجلى لمن قام به كل مبهم، وبه يصير العالم البصير أنموذج العالم، وهو ملكة ملك بها الإنسان الفضل على الملك، وارتفع قدره بأقل من فلكة المغزل على الفلك.

يرشدك إلى هذا السرّ الأسمى قوله تعالى: / [٢ظ] ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ﴾ [البقرة، ٣١/٢]، وقوله تعالى: ﴿فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ ءَاتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا﴾ [الكهف، ٦٢/١٨]، إلى قوله تعالى: ﴿قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَيْتُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَٰ رَبُّكَ﴾ [الكهف، ٦٦/١٨]، وقال تعالى: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ [الزمر، ٩/٣٩]، وقال تعالى: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ [فاطر، ٢٨/٣٥]، وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم وبارك وكرم وتحتن وترحم: «مَنْ يُرِدِ اللَّهُ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ»، رواه الشيخان.^{٣٥}

فالفقهاء أمناء الرسل والعلماء ورثة الأنبياء،^{٣٦} كما ورد عن سيد الأصفياء، ورؤي عن أنس أنه قال: "من أحب أن ينظر إلى عتقاء الله تعالى / [٣] من النار فليُنظر المتعلمين، فوالذي نفسي بيده ما من متعلم يختلف إلى باب عالم إلا كتب الله له بكل قدم عبادة سنة، وبنى له بكل قدم مدينة في الجنة، ويمشي على الأرض تستغفر له، ويمسي ويصبح مغفوراً له، وشهدت الملائكة لهم بأنهم عتقاء الله من النار"،^{٣٧} وقال صلى الله عليه وسلم: «مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أجنحتها لطالب العلم رضاء بما يضع، وإن العالم يستغفر له من في السموات ومن في الأرض حتى

^{٣٤} لترجمته انظر: عمر رضا كخالة، معجم المؤلفين (بيروت: دار إحياء التراث العربي، ١٥٩٧)، ٢٧٥/١.

^{٣٥} محمد بن إسماعيل البخاري، صحيح البخاري (بيروت: دار طوق النجاة، ١٤٢٢هـ)، ٢٥/١ (٧١) مسلم بن حجاج القشيري، صحيح مسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي (القاهرة: دار إحياء الكتب العربية، ١٩٥٥)، ٧١٩/٢ (١٠٣٧).

^{٣٦} سليمان بن الأشعث السجستاني، سنن أبي داود (لبنان: بيت الأفكار الدولية، ٢٠٠٤)، ٣٤١/٢ (٣٦٤٧).

^{٣٧} أبو الليث السمرقندي، تنبيه الغافلين بأحاديث سيد الأنبياء والمرسلين، تحقيق: يوسف علي بديوي (دار ابن كثير، دمشق، ٢٠٠٠)، ٤٢٧؛ جلال الدين السيوطي، الحاوي للفتاوى (بيروت: دار الفكر، ٢٠٠٤)، ٤٧/٢.

الحيثان في الماء، وفضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب، وإن العلماء ورثة [٣] الأنبياء، وإن الأنبياء لم يورثوا ديناراً ولا درهماً، إنما ورثوا العلم، فمن أخذه أخذ بحظّ وافر»، رواه الترمذي وابن ماجه وابن حبان،^{٣٨} هذه هي الأدلة النقلية.

وأما الشواهد العقلية فكثيرة أيضاً، من أراد الاطلاع عليها فليراجع إلى التفسير في قوله تعالى: ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ﴾ [البقرة، ٢/٣٦]، قال الإمام فيه: "اعلم أنّ كون العلم صفة شرف وكمال، وكون الجهل صفة نقصان أمر معلوم للعقلاء بالضرورة؛ ولذلك لو قيل للرجل العالم: يا جاهل، فإنه يتأذى بذلك وإن كان يعلم كذب ذلك، ولو قيل للرجل الجاهل: يا عالم، فرح بذلك وإن كان يعلم أنّه ليس كذلك، وكلّ ذلك دليل على [٤] أنّ العلم شريف لذاته ومحبوّب في ذاته، والجهل نقصان لذاته".^{٣٩}

فكما أنّ الجهل أصل الرذائل كذلك العلم أم الفضائل، فمن ناله قد نال كلّ نائل، ولكن أين الثريا من يد المتناول، قال الله تعالى أستعذ بالله: ﴿يُزْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ [المجادلة، ١١/٥٨]، وصيبت شرفه صار سائراً في الأمصار، وصار في جميع الأقطار كالأمطار، يعترف به العارفون ولا يجهل به الجاهلون.

ولتحصيله أسباب شتى، وأقدمها العقل السليم عن الآفات، ولما كان العقل قد لا يخلص عن عقاب الأوهام، فتراه كثيراً ما قد أخطأه الأوهام؛ ولذا لم يقتصر عليه في السمعيات، سيّما في علم الدين؛ [٤] بل لا بدّ معه من الإسناد إلى الأستاذ حتّى يأتيه اليقين؛ قال ابن المبارك: "الإسناد من الدين، ولولا الإسناد لقال من شاء ما شاء"،^{٤١} قال الثوري:^{٤٢} "الإسناد سلاح المؤمن، فإذا لم يكن له سلاح لم يقتدر على أن يقاتل"،^{٤٣} وقال بقية: "ذاكرت حمّاد بن زيد أحاديث، فقال: ما أجودها لو كان لها أجنحة؛ يعني الأسانيد"،^{٤٤}

^{٣٨} محمد بن عيسى الترمذي، سنن الترمذي، تحقيق: الدكتور بشّار عواد معروف (بيروت: دار الغرب الإسلامي، ١٩٩٨)، ٤٨/٥ (٢٦٤٦)؛ ابن ماجه القزويني، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي (القاهرة: دار إحياء الكتب العربية، ١٩٧٥)، ٨١/١ (٢٢٣).

^{٣٩} في النسخة: أنّه، والظاهر ما أثبتناه.

^{٤٠} فخر الدين الرازي، تفسير الرازي (بيروت: دار إحياء التراث العربي، ١٤٢٠هـ)، ٤١٦/٢.

^{٤١} مقدّمة صحيح مسلم، ٨٧/١ (٥)؛ عثمان بن الصلاح، مقدّمة ابن الصلاح (علوم الحديث)، تعليق: محمّد راغب الطباخ (حلب: المطبعة العلمية، ١٩٣١)، ١٣٠.

^{٤٢} في النسخة: الشوري، والظاهر ما أثبتناه.

^{٤٣} الخطيب البغدادي، شرف أصحاب الحديث، تحقيق: محمد سعيد خطيب أوغلي (أنقرة: نشرات كلية الإلهيات، ١٩٧٢)، ٤٢؛ السمعاني، أدب الإملاء والاستملاء، تحقيق: ماكس فايسنفايلر (بيروت: دار الكتب العلمية، ١٩٨١)، ٨.

^{٤٤} الخطيب البغدادي، تاريخ بغداد، تحقيق: الدكتور بشّار عواد معروف (بيروت: دار الغرب الإسلامي، ٢٠٠٢)، ٦٢٣/٧؛ ابن عساكر الدمشقي، تاريخ دمشق، تحقيق: عمرو بن غرامة العمروي (بيروت: دار الفكر، ١٩٩٥)، ٣٤٠/١٠؛ شمس الدين السخاوي، فتح المغيب بشرح ألفية الحديث، تحقيق: علي حسين علي (القاهرة: مكتبة السنة، ٢٠٠٣)، ٣٣١/٣.

وقال أحمد بن حنبل: "طلب الإسناد العالي سنّة من السلف"،^{٤٥} وقال الحاكم: "طلب الإسناد سنّة صحيحة"،^{٤٦} وذكر لها أصلاً في الحديث.

والحاصل أنّه لا شكّ في أنّه مسنون، وقد ذكر بعض الكُفّاء أنّه فرض على الكفاية، وقد ذكروا له أصلاً من الحديث والآية، / [٥و] ولهذا لم يزل علماء هذه الأئمة يركبون على غارب الاغتراب؛ للتشرف بهذا الشرف، والتدرّج إلى مدارج تلك الشرف، منهم من صرف مدّة طويلة من عمره في تحصيل العلوم العقلية والنقلية، وحضر مجالس أفاضل الزمان، ونال منها أوفى النصيب، وهو العالم الفاضل والنحرير الكامل المتبحّر في العلوم، والمتيقّن في الفهوم، الأخ في الله، الصالح البارع التقّي الفالح الفهيم الزكي...^{٤٧} وقفّه الله لِمَا يَحِبُّهُ ويرضاه، وجعل أخراه أولى من أولاه.

وقد كان من حضّار مجلس هذا الأدنى، واعتنى في تدرّس بعض الكتب / [٥ظ] من الأصول والفروع وغيرهما من العقلية والنقلية، فأنسّ منه الرشد الرشيد، أفاضه الله عليه المزيد، ثمّ طلب مئّي الإجازة؛ لأنّه أوفى مدّة الأخذ بحسب العادة، وأنتم ما تُعورف أخذه من كتب الفنون ظنّاً منه أنّي أهلّ لأن أُجيز، فحسنت ظنّه وإن لم أكن أهلاً لأن أستجيز، فضلاً عن أن أُجيز، فأجزت له بأن يروي عني ما يسوغ له روايته من جميع العلوم نظرية وعملية، عقلية ونقلية، حديثاً وتفسيراً، أصولاً وفروعاً، على أنّه الأعمى المعمى اللودعي، مالك أزمّة المنطوق والمفهوم، فاتح قلاع الفضائل، سابق قصبات مضمار المآثر / [٦و] والخصائل، يكاد زيتها يضيء ولو لم تمسه ناز، نور على نور،^{٤٨} عسى أن لا يأخذ مثله نور.

وإنّ هذا للذليل منذ ما صرت بدءاً إلى تعليم القرآن وقرأت "البركوي" و"الحلبي" من عمّي العالم العامل والفاضل الكامل عبد الله أفندي بن حافظ خليل أفندي، أعلى الله درجتهم في العالم الغيبي، ثمّ ارتحلت لتحصيله إلى بلدة قسطنطينية، صانها الله عن الآفات والبلية، قد أخذت العلوم الشرعية والفنون الأدبية والعقلية والنقلية عن الأئمة والفحول، وركبت في تحصيلها على متن المحن والمشاق، وحضرت مجالس دروسهم بتشمير الساق.

منهم العالم العامل الفاضل الكامل / [٦ظ] عبد الرحمن أفندي الخربوتي طوّل الله عمره، فأخذت عنه بحظّ أوفى من أصول الفقه، ومنهم العالم العامل والفاضل الكامل أعلم العلماء في عصره المشهور الحاج عمر أفندي الأقشهري طوّل الله عمره، أدام الله في مسنده، وأعزّ في الدارين [قدره]، فأخذت عنه بحظّ أوفى من التفسير الشريف والحديث، وهما أخذنا الإجازة عن العالم الفاضل والمتبحّر الكامل صاحب

^{٤٥} الخطيب البغدادي، الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع، تحقيق: الدكتور محمود الطحان (الرياض: مكتبة المعارف، ١٩٨٣)، ١٢٣/١؛ ابن الصلاح، مقدمة، ١٣٠.

^{٤٦} الحاكم النيسابوري، معرفة علوم الحديث، تحقيق: السيّد معظم حسين (بيروت: دار الكتب العلمية، ١٩٧٧)، ٥.

^{٤٧} هناك بياض في النسخة لأجل اسم الطالب الذي سيُجاز.

^{٤٨} هناك اقتباس من قوله تعالى، سورة النور، الآية ٣٥.

التصنيفات المقبولة والتأليفات المرغوبة السيد محمد الصادق الأرنجاني العريف بمفتي زاده، أنعمه الله باللطف والسعادة، وهو أخذ عن شيوخه الفحول بسندهم الواصل إلى سيد [٧] والمحققين وسند المدققين.

ومنهم العالم العامل والفاضل الكامل أفضل الفضلاء في أوانه، صاحب الرواية والدراية الحاج مصطفى أفندي ابن محمد العريف بابا قلعهوي، طول الله عمره، وأعر في الدارين قدره، فأخذت عنه يحفظ أوفى من التفسير الشريف وعلم البلاغة وعلم الأصول، أجاز لي أخذاً عن أفضل المحققين أسوة المدققين عبد الرحيم أفندي بن عبد الله الطرنوي العريف بمفتي زاده، وهو أخذ عن محمد بن إبراهيم القره حصارى العريف ببلبل أفندي، وهو أخذ عن شيوخه الفحول بسندهم الواصل إلى سيد المحققين.

ومنهم العالم المتيقن [٧ظ] والكامل المتفطن، أعلم العلماء في زماننا، وأفضل الفضلاء في أواننا، صاحب الرواية والدراية، أخذ قسبة السبق في البداية والنهاية، واقف أسرار الحق واليقين، حائز أنوار العلوم على اليقين، أفضل الفضلاء المتأخرين، أعلم العلماء المتبحرين، وهو أستاذي وسندي ومجازي الحاج السيد محمد أمين أفندي الشهير بشهري حافظ بن مصطفى الإسلامبولي، طول الله عمره، وأعر في الدارين قدره، ووقفه لما يحبه ويرضاه، ونال بعناية ما تمنّاه، وأخذت عنه العلوم^{٤٩} الشرعية والعقلية والنقلية والحديث والتفسير، وهو قد أخذ العلوم من الكملة الحذاق [٨] وكلّ منهم كالجمال على الوفاق.

منهم العالم العامل والفاضل الكامل أحمد أفندي الأوفي، أحسنه الله بلطفه الجلي والخفي.

ومنهم العالم العامل الكامل الشيخ الحاج محمد أفندي المعروف بقاضي كويلي، وهما مجازان عن العالم الفاضل والمتبحر الكامل السيد محمد أمين أفندي المعروف بعثمان أفندي زاده.

ومنهم العالم الفاضل المشهور والنحرير الكامل المذكور السيد محمد أمين أفندي، أكرمه الله بالفلاح الأبدى والسعادة السرمدي، وهو أخذ عن والده الفاضل عثمان بن مصطفى الزعفراني، وهو أخذ عن خليل [٨ظ] الأقحصاري، إلى أن يصل إلى الشيخ الرئيس أبي علي الحسين بن عبد الله بن سينا، وهو أخذ أيضاً عن الشيخ العلامة والنحرير الفخامة، معدن ميزان المعقول والمنقول، مُنقح أغصان الفروع والأصول الصادق في حقه: ما من فنٍ إلا وهو فيه أوحدي، وما من علمٍ إلا وهو فيه ألمعي، صاحب التصنيفات المقبولة، والتأليفات المرغوبة، المحقق المدقق بالاتفاق، أستاذ الكل على الوفاق، الشيخ إسماعيل بن الشيخ مصطفى الكلنوبوي، أكرمه الله تعالى في عالم الغيبي، وهو أخذ عن مولانا محمد بن يوسف العريف بمفتي زاده، إلى أن ينتهي سنده إلى ما سأذكره، وهو أيضاً [٩] أخذ عن الإمام العلامة والهامم الفهامة، أفضل المحققين الشيخ محمد بن الشيخ يوسف الأنطالي الشهير بمفتي زاده أفندي، وهو أخذ عن الشيخ الكامل السيد محمد الخادمي قدس سره العالي.

^{٤٩} في النسخة: العلم، والظاهر ما أثبتناه.

ومنهم الفاضل المتيقن المحقق والكامل المتبحر المدقق الحاج السيد حسين أفندي بن حسين العريف بقنوي، أحسنه الله بلطفه الخفي والجلي، وهو أخذ عن العالم الكامل عمر بن محمد القسطموني، وأيضاً عن العلامة المتحلي بالزهد والتقوى، حسن الفرتاكي، أنعم الله عليه^{٥٠} بالأيادي، وأيضاً أخذ ومجاز له عن الفاضل / [٩ظ] العلامة والنحرير الفهامة، السيد محمد الصادق الأرنجاني العريف بمفتي زاده، أنعم الله باللطف والسعادة، وهو أخذ عن شيوخه الفحول بسندهم الواصل إلى سيد المحققين.

ومنهم العالم المحقق والكامل المتفطن المدقق المكمل في الباطن والظاهر، المتمم للناقص كبراً عن كابر، لم يسمع الأذن مثله في الأعصار، وما رأت نحوه العيون والأبصار، الشيخ محمد بن عمر القوزاني، أفاض الله على مشهده سجال الغفران، وأسكنه بأنواع البر في غرف الجنان، وهو قد أخذ العلوم من العلماء الهمام، والأساتذة / [١٠ظ] والكرام.

منهم العالم العامل والفاضل الكامل مصطفى بن علي القنوي، أكرمه الله بلطفه الأبدي، وهو أخذ عن الحاج محمد بن مصطفى البجليجوي.

منهم العالم الزكي والفاضل التقي السيد إبراهيم بن الحاج محمد البجليجوي، عامله الله بالعبادة الأبدية، وهو أخذ عن أبيه المذكور الحاج محمد البجليجوي، وهو أخذ عن قره خليل القنوي، وهو أخذ ومجاز له عن الشيخ المكمل المتيقن أستاذ الآفاق على الاتفاق السيد محمد الخادمي الشهير بمفتي الخادم، عامله الله بلطفه الدائم.

ومنهم الشيخ العلامة والنحرير الفهامة / [١٠ظ] السيد محمد أمين المفتي بخادم، أنعم الله عليه بنعمه الدائم، وقد أجازه هذا الفاضل الكامل المكمل، وهو أخذ ومجاز له عن شيخه ووالده المذكور فخر الروم أبي سعيد السيد محمد المشهور بمفتي الخادم، وهو عن أبيه وشيخه مصطفى المرحوم، طاب ثراهم، وجعل الفردوس مثوهم بـ"الكتب الستة، والمصابيح، والترغيب والترهيب، والشفاء العياضي، والجامع الصغير للسيوطي" عن شيخه علي الأركلوي بأسانيد كلها إلى مصنفها التي يطول الكلام بذكرها.

وأيضاً أخذ الأب المرحوم بـ"صحيح البخاري" عن شيخه محمد الطرسوسي / [١١ظ] عن محمد بن علي الكامل، عن خير الدين الديلمي، عن محمد بن أحمد بن عبد العال، عن والده زكريا الأنصاري، عن ابن حجر العسقلاني، عن برهان الدين، عن العلامة ابن شحنة، عن سراج الدين الزبيري، عن أبي الوقت عبد الأول، عن أبي الحسن عبد الرحمن الداودي،^{٥١} عن عبد الله السرخسي،^{٥٢} عن محمد بن يوسف الفريزي، عن محمد بن إسماعيل البخاري رحمهم الله تعالى عز وجل.

^{٥٠} في النسخة: عليها، والظاهر ما أثبتناه.

^{٥١} في النسخة: الدواري، والظاهر ما أثبتناه.

^{٥٢} في النسخة: عبد الرحمن الترخسي، والظاهر ما أثبتناه.

وأيضاً أخذ العلوم أبو سعيد المرحوم عن العالم المحقق والنحير المدقق أحمد القازآبادي، وهو عن محمد التفسيري، عن علي الكوركاني، عن عبد الله الحرزي، عن أحمد المنجل، [١١ظ] عن سيد المحققين عن مبارك شاه، عن العلامة الرازي، عن العلامة قطب الدين الشيرازي، عن المحقق نصير الدين الطوسي، عن الكاتب^{٥٣} القزويني، عن فخر الدين الرازي، عن حجة الإسلام الغزالي، عن إمام الحرمين، عن أبي الطيب بن محمد سليمان الصعلوكي، عن إبراهيم المروزي، عن أبي العباس أحمد، عن أبي القاسم عثمان، عن أبي إبراهيم إسماعيل، عن أبي عبد الله محمد بن إدريس الشافعي، عن محمد بن حسن الشيباني، عن إمام الأئمة وسراج الملة أبي حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم النخعي،^{٥٤} عن علقمة وأبي عبد الرحمن بن أسود بن زيد وأبي عبد [١٢ظ] والرحمن عبد الله بن حبيب، والأولان عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه، والثالث عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه، وهما^{٥٥} عن خاتم النبيين ورسول رب العالمين صلى الله تعالى عليه وسلم وعلى آله وأصحابه، وهو عن جبرائيل عليه السلام، وهو عن الله تعالى وتقدس جل شأنه ولا إله غيره.

ثم إنني أوصي نفسي الخاطئة المسرفة وإياك مع سائر الأجيال بما أوصى به الله تعالى عامة أنبيائه وكافة أوليائه، والنبي صلى الله تعالى عليه وسلم خلص إخوانه وأعزة أصحابه من تقوى الله، فإنه رأس كل شيء [١٢ظ] ومال كل بضاعة، ومراتبها المتفاوتة معلومة، فعليك بأعلاها، ولا متحصل ذلك إلا بترك كل ما لا بأس به لثلا يقع فيما فيه بأس، وترك كل ما لا يعني كما روي عنه عليه السلام: «علامة إعراض الله تعالى عن عبده اشتغاله بما لا يعنيه»،^{٥٦} فلا يضيع ذرة من وقته بصرفه إلى ما لا يعنيه، وإلا لطل حسرته يوم القيامة، ويلزم التوقفي عن الشبهات في الأكل واللبس والسكنى، وتطهير القلب عما سوى الله، وإنارته باستغراق ذكر الله تعالى إلى أن يصل إلى الفناء بالله، وذلك إنما يسهل بالخلوة والرياضة وترك صحبة الخلق، [١٣ظ] وسيما عوامهم باشتغال صحبة الحق والاشتغال بتزكية النفس، وتذهيب الأخلاق، وفرط التجانب عن أسباب الشهرة؛ فإن الشهرة آفة، وقيل من الإخوان ما قدرت، فإن أقل ضررهم إسرافهم وقتك الذي هو رأس مال بضاعتك، فإنه لن يعطى لك أعز منه، تنال به كل عز وشرف لا غاية ولا نهاية، ولو أضيع ذرة منه لفناً بلا خلف؛ بل لو جمع الملوك كلها وصرفوا خزائنها وبذلوا جهودهم مع عسكرهم إعادة [لا] يقدر على تلك الذرة، فلا تضيع مثل هذا الوقت العزيز بالصرف إلى الميولات الفاسدة والأهواء الشيطانية، [١٣ظ] ولا تجعل نفسك منكوسة في مهادي هذا الرجس والزور بحب رأس كل خطيئة، واطلب العز في خدمة مولاك، ولا تطلب عن الدنيا وأهلها، وإلا فلا تحصل شيئاً من الدنيا؛ بل لا تنفعك عن الافتقار في كل أحد والذل في مدة عمرك، وتوكل على بارئك في أمر دنياك مستغنياً عما سواه، فيعزك ويجعل كل عبد

^{٥٣} في النسخة: الكتائب، والظاهر ما أثبتناه.

^{٥٤} في النسخة: النخو، والظاهر ما أثبتناه.

^{٥٥} في النسخة: هم، والظاهر ما أثبتناه.

^{٥٦} إسماعيل حقي البروسوي، روح البيان (بيروت: دار إحياء التراث العربي، ٢٠١١)، ٣٦٣/١.

عبيدك، كما في الحديث القدسي: «يا دنيا اخدمي مَنْ خدمني وَتَعْبِي مَنْ خدَمَكَ»،^{٥٧} وهذا من المعجّزات المشاهدات، وقد قال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اعملْ لَدُنِيَاكْ بِقَدْرِ مَقَامِكَ فِيهَا / [١٤و] واعملْ لِآخِرَتِكَ بِقَدْرِ بَقَائِكَ فِيهَا، واعملْ لِلَّهِ تَعَالَى بِقَدْرِ حَاجَتِكَ إِلَيْهِ، واعملْ لِلنَّارِ بِقَدْرِ صَبْرِكَ عَلَيْهَا»،^{٥٨} وفي الحديث كفاية لأهل النصيحة؛ بل قيل: إِنَّهُ زَبَدَةُ عُلُومِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ وَنَتِيجَةُ غَايَةِ حُكْمِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ، وَعَشْ مَا شَتَّ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ، وَأَحَبُّ مَا شَتَّ فَإِنَّكَ مَفَارِقٌ، واعملْ مَا شَتَّ فَإِنَّكَ مَجْزِيٌّ بِهِ، فَلَا تَجْعَلِ الصَّالِحَاتِ الْبَاقِيَاتِ فِدَاءً الْفَانِيَاتِ الزَّائِلَاتِ، وَلَا تَكُنْ مِنَ الَّذِينَ اسْتَبَدَلُوا الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ؛^{٥٩} لِأَنَّ ذَلِكَ كُلَّهُ لَا يَعْدِلُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ، وَتَأْمَلْ قَوْلَهُ تَعَالَى: / [١٤ظ] ﴿مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ﴾ [النحل، ٩٦/١٦]، فمخالف نفسك لحطام الدنيا باكتساب ما يؤنسك في قبرك ويوصلك إلى الرفقة مع المنعم عليهم مخالفاً جمهور من أتبع هواه من أهل الدنيا والصحة معهم، وإيّاك وميولاتهم من الزخارف والزهرات، فهل يسلم من يشاركهم، فإنه لا خير في كثير من نجواهم،^{٦٠} وهل يغترب الليب بغرورهم وكأنّ أيديهم يد أمانة وعارية، عزّ الدنيا ذلّ، وذللها شرف، ونقمها نعم، ونعمها نقم، منحها من المحن محرّم، وسرورها مع الحزن توءم، وكن مع الخلق على حسن معاشرة / [١٥و] بالرحمة والحلم والتودّد والشفقة، وعفو من ظلم وأساء وإحسانه، والرفق واللين وكظم الغيظ ودفع الغضب ما قدرت، وتأمل قوله تعالى لحبيبه صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ [آل عمران، ١٥٩/٣]، وقد روى السيوطي عن رسول الله عليه السلام: «العلم خليل المؤمن، والحلم وزيره، والعقل دليله، والعمل قائده، والرفق والده، والبرّ أخوه، والصبر أمير جنده»،^{٦١} الآية كيف أثناه بلبنته لهم، وكيف جعل سبب من آثار رحمته، وكيف أشار إلى / [١٥ظ] سبب الجمع عليه وعدم التفرقة لديه، واقض حاجاتهم ما دام في وسعك بالمال والنفس والروح، وقد قال عليه الصلاة والسلام: «أفضل الأعمال بعد الإيمان بالله التودّد إلى الناس»،^{٦٢} ويكفي في هذا الباب حديث الجامع الصغير: «أفضل الفضائل: أن تصل من قطعك، وتعطي من حرّمك، وتصفح عمن ظلمك»،^{٦٣} وفي رواية: «وتحسن من أساء إليك»،^{٦٤} وليكن صحبتك مع الصلحاء سيّما فقرائهم، عليك والتأدّب بأدابهم، والانجراب من حالاتهم وسيّرهم، وتوقير قربهم، وتكثير / [١٦و] قضاء حاجتهم، واعلم أنّ الحكمة الكبرى والغاية القصوى من تخمير طين آدم عليه السلام مقصورة على

^{٥٧} الخطيب البغدادي، تاريخ بغداد، ٥٧٦/٨.

^{٥٨} إسماعيل حقّي البروسوي، روح البيان، ٢٥/٨.

^{٥٩} هناك اقتباس من قوله تعالى، سورة البقرة، الآية ٦١.

^{٦٠} هناك اقتباس من قوله تعالى، سورة النساء، الآية ١١٤.

^{٦١} يوسف بن اسماعيل إسماعيل النبهاني، الفتح الكبير في ضمّ الزيادة إلى الجامع الصغير (بيروت: دار الكتاب العربي، ١٩٣٢)، ٤٤٣/١.

^{٦٢} سليمان بن أحمد بن أيوب الطبراني، مكارم الأخلاق (بيروت: دار الكتب العلمية، ١٩٨٩)، ٣٦٤.

^{٦٣} محمّد عبد الرؤف المناوي، فيض التقدير شرح الجامع الصغير (بيروت: دار المعرفة، ١٩٧٢)، ٤٥/٢.

^{٦٤} أبو سعيد الخادمي، بريقة محمودية في شرح طريقة محمّدية وشريعة نبوية في سيرة أحمديّة (القاهرة: مطبعة البابي الحلبي، ١٣٤٨)، ٢٧٥/٢.

العبادة، والاتِّفاق على أنَّ أفضلها في الفضائل، وهو تلاوة القرآن سيِّما في الصلاة خصوصًا والتهجّد، والأفضل من القرآن ما يتعلّق بذكره تعالى؛ لأنَّه على قدر مذكوره، فاجتهد كل اجتهاد على دوام عبودية في أفضل عبادته بدوام الحضور بالله تعالى؛ كي تصل إلى لقاء الله عزّ وجلّ وهو أقصى المقاصد وأثنى المآرب. رَزَقْنَا وَوَفَّقْنَا كُونٍ آخِرٍ كَلَامِنَا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ / [١٦ ظ] صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تسليماً كثيراً.

تَمَّت

3. İcâzetnâmenin Değerlendirilmesi

Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi'nin 16 varak ve 11 satırdan müteşekkil nesih hattıyla Arapça yazılı, talebelerine vermek üzere hazırladığı icâzetnâme, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 6361 numaralı kayıttan mevcuttur. Mezkur icâzetnâme, Süleymaniye Kütüphanesi'ne 1901 yılında Hacı Mahmud Efendi tarafından yaptırılan kütüphaneden intikal etmiştir.⁶⁵

İcâzetnâmede kendisini Ahmed Abdülaziz b. Hüseyin Efendi b. Hafız Halil Efendi Babakal'âvî olarak tanıtan Galata kadısının,⁶⁶ bilinen ilk hocası amcasıdır. Babakaleli öncelikle nazari, amelî, akli ve naklî ilimleri; öncelikli olarak da hadis, tefsir, usûl, fûrû gibi ilimleri öğrenmiştir.⁶⁷ Tahsil hayatına Kur'ân-ı Kerîm eğitimiyle başlamış, ardından Birgivî (ö. 981/1573) ve Halebî'ye (ö. 956/1549) ait olan eserleri âlim, âmil, fâzıl, kâmil gibi ünvanlarla övdüğü amcası Abdullah Efendi b. Hafız Halil'den okumuştur.⁶⁸ Ancak icâzetnâmede Birgivî'nin ve Halebî'nin hangi eserlerini amcasından okuduğu belirtilmemiştir. *Mevâhibü'l-azîziye* isimli kırk hadis eserinin giriş kısmında ise tahsilini anlatırken amcası Abdullah Efendi'den İslamiyet'in temel esaslarını öğrendiğini, Kur'ân-ı Kerîm ve fıkıh tahsil ettiğini, İstanbul'a giderek bir çok âlimin ilim halkalarına katıldığını ve bu esnada Sâğânî'nin *Meşâriku'l-envâr*'ını okuduğuna temas etmiştir.⁶⁹

Memleketindeki ilk tahsilinden sonra payitaht İstanbul'a doğru ilim tahsili için yola çıktığını belirten Babakaleli, burada şer'î ilimleri, edebî sanatları, akli ve naklî ilimleri döneminin ileri gelen âlimlerinden tahsil etmiştir. Daha sonra akli ve naklî ilimlere dair muhtelif ilimlerden icâzet almıştır.⁷⁰

Abdurrahman el-Harputî'den usûl-i fıkıh okumuş, Ömer el-Akşehrî'den⁷¹ tefsir ve hadis ilimlerini tahsil etmiştir. Zikredilen her iki âlim de müftîzâde olarak şöhret

⁶⁵ 4651'i yazma, 2878'i basma olmak üzere toplam 7529 eser 1940 yılında Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne nakledilmiştir ve icâzetnâmenin içinde bulunduğu koleksiyon hâlen bu kütüphanede Hacı Mahmud Efendi bölümünde yer almaktadır. Bk. Beşiktaş Müftülüğü, "Şeyh Yahya Efendi Câmîi" (Erişim 2 Mayıs 2016).

⁶⁶ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 2a.

⁶⁷ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 6a.

⁶⁸ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 6b.

⁶⁹ Sadık Cihan, "Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercümeleler", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (1975), 129.

⁷⁰ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 6b.

⁷¹ Akşehirlî Ömer Efendi, Sultan Abdülmecid'in muallimliğini yapan ve aynı zamanda müderris olan bir zâttir. Döneminde olağanüstü saygı görmüştür. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 6/1725.

bulan Seyyid Muhammed Sâdık el-Erzincânî'nin icâzet silsilesinde yer almaktadır.⁷² Babakaleli'nin icazet aldığı hocası ise el-Hac Mustafa Efendi b. Muhammed Babakal'âvî'dir.⁷³ Bu zâttan tefsir, ilm-i belagat ve ilm-i usûl icazeti almıştır.⁷⁴ Ayrıca dirayet ve rivayet ilimlerinde üstadı olarak nitelediği Hafız b. Mustafa el-İslambolî olarak şöret bulan el-Hac es-Seyyid Mehmed Efendi'den de şer'î ilimleri, aklî ve naklî ilimleri, hadis ve tefsir ilimlerini okumuştur.⁷⁵

İcâzetnâmede Osmanlı ulema silsilesinden öne çıkan bazı isimler şunlardır: Hadim müftüsü olarak şöret bulan Seyyid Mehmed el-Hâdimî (ö. 1176/1762) ve Kara Halil el-Konevî.⁷⁶ Bu iki âlimden ilki Ebû Saîd el-Hâdimî'nin oğlu, diğeri de talebesidir. Mezkur iki isimden anlaşıldığına göre Babakaleli, Hâdimî'nin akli ve naklî ilimleri birlikte öğretme geleneğiyle yetişmiştir.⁷⁷ Bu isimlerin de XVII. yüzyılın sonlarında Şam bölgesinin isnadlarını Anadolu'ya taşıyan Mehmed et-Tarsûsî'ye dayandığı bu icâzetnâmeden anlaşılmaktadır.⁷⁸ Tarsûsî ile gelen bu isnadın XVIII. yüzyıl Osmanlı Anadolu bölgesinde hızlı bir şekilde yayıldığı ifade edilmiştir.⁷⁹

Babakaleli, Tarsûsî tarikiyle Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-sahîh*'inin icazetini de almış ve bu tarikte şu isimler Buhârî'ye kadar kaydedilmiştir. Muhammed b. Alî el-Kâmil → Hayruddin ed-Deylemî → Muhammed b. Ahmed b. Abdül'âl → Babası → Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) → İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) → Burhânüddin → el-Allâme İbn Şihne → Sirâcüddin ez-Zübeyrî → Ebu'l-vakt Abdülevvel → Ebu'l-Hasen Abdurrahman ed-Devarî → Abdurrahman et-Tırhisî → Muhammed b. Yûsuf el-Fibrebrî (ö. 320/932) → Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (ö. 256/870).⁸⁰

⁷² Yahya-yı Şîrvânî'nin müridlerinden olan Pîr Muhammed Erzincânî, Halvetî tarikatine mensuptur ve bu tarihin Uşşâkiyye kolundandır. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1513. Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 7a.

⁷³ Babakaleli olan Mustafa Efendi, dersiâmlık yapmış ve 1241/1826'da yeniceriliğin kaldırılması olayında davetli olarak sarayda hazır bulunmuştur. İlmî ve faziletiyle şöret bulmuştur. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1157.

⁷⁴ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 7b.

⁷⁵ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 8a.

⁷⁶ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 10b.

⁷⁷ Bu zât Ebu Saîd el-Hadimi'nin oğlu Mehmed Emin Efendi'dir. Hâdimî'nin akli ve naklî ilimleri birlikte öğretme geleneğiyle yetişen, hayatını eğitime ve eğitim kurumları oluşturmaya adanmış bir ailenin çizgisini geliştirerek devam ettiren bir âlimdir. İsmail Bilgili, "Osmanlı İslam Hukukçularından Şeyhzade Ahmed Ziya Efendinin Hasan Kudsi Efendiden Aldığı İlmî İcazet", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012), 30.

⁷⁸ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 11a.

⁷⁹ Kadir Ayaz, "Zâhid el-Kevserî'nin İcâzetnâmesinde Yer Alan İsnadların Osmanlı Anadolu'sundaki Tarihçesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2015), 96-97.

⁸⁰ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 11b.

Ayrıca Babakaleli'nin akli ilimleri öğrendiği silsile yine Ebû Saîd el-Hadimî (ö. 1176/1762) üzerinden tespit edilebilmektedir. Bu icâzet silsilesinde zikredilen isimler şu şekildedir: Ahmed el-Kazâbâdî (ö. 1163/1750) → Mehmed et-Tefsîrî → Ali el-Cürcânî (ö. 816/1413) → Abdullah el-Hırzî → Ahmed el-Müncil⁸¹ → Mübarekşâh (ö. 784/1382 sonrası) → Kutbuddîn er-Râzî (ö. 766/1365) → Kutbüddîn-i Şîrâzî (ö. 710/1311) → Nasîrüddîn et-Tûsî (ö. 672/1274) → Kâtib el-Kazvînî (ö. 675/1277) → Fahreddin er-Râzî (ö. 766/1365) → Hucetülislam el-Ğazzâlî → (ö. 505/1111) → İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) → Ebu't-Tayyib b. Muhammed Süleyman es-Sâ'îkî → İbrahim el-Mervezî → Ebu'l-Abbâs Ahmed → Ebu'l-Kâsım Osman → Ebû İbrâhîm İsmâîl → Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (ö. 204/820) → Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) → Ebû Hanîfe (ö. 150/767) → Hammâd (ö. 120/738) → İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714) → Alkame (ö. 62/682) → Ebû Abdurrahman b. Esved b. Yezîd (ö. 75/694) ve Ebû Abdurrahman Abdullah b. Habib⁸² → Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) → Alî b. Ebî Tâlib (ö. 40/661) → Hz. Peygamber (s.a.s.) → Cebrâil (a.s.) → Allah u Teâlâ.⁸³

Babakaleli'nin bir Osmanlı kadısı olarak tahsil hayatı boyunca okuduğu kitaplar icâzetnâme üzerinden kısmen tespit edilebilmektedir. Zira zikredilen bütün ilimlere dair nakledilen kitap sayısı çok azdır. İcâzetnâme tetkik edildiğinde ortaya çıkan kitap isimleri daha ziyade naklî ilimlere ve hassaten hadis ilmine münhasırdır. Bu kitaplar en başta *Sahîhu'l-Buhârî*⁸⁴ olmak üzere *Kütüb-i sitte*, *Mesâbîhu's-sünne*, *et-Terğîb ve terhib*, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* ve Süyûtî'nin *el-Camiu's-sağîr*'idir.⁸⁵

Babakaleli'nin *Kütüb-i sitte*'yi okumuş olması hadis ilmine vakıf olduğunu göstermektedir. Babakaleli, Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhu's-sünne*'sini de okumuştur. Bu eserin önemi ise fakihlerin bir mevzuya dair aradığı hadisi kolayca bulmasına imkân sunmasıdır.

Bir diğer eser ise Münzirî'nin (ö. 656/1258) *et-Terğîb ve't-terhib*'idir. Babakaleli ayrıca Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*'sını ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Câmiu's-sağîr min hadîsi'l-beşîri'n-nezîr* adlı kitaplarını da okumuştur.

Babakaleli'nin okuduğu hadis kitaplarından anlaşıldığına göre *Kütüb-i sitte* ve *Mesâbîhu's-sünne* kadılık mesleğinin icra edilmesinde naklî bilgiyi sağlayan önemli kaynaklardandır. *et-Terğîb ve't-terhib*, *eş-Şifâ* ve *el-Câmiu's-sağîr* adlı eserler ise daha ziyade

⁸¹ Babakaleli, *İcâzetname* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 11b.

⁸² Babakaleli, *İcâzetname* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 12a.

⁸³ Babakaleli, *İcâzetname* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 12b.

⁸⁴ Babakaleli, *İcâzetname* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 11b.

⁸⁵ Babakaleli, *İcâzetname* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 11a.

ahlaki içerikli hadisleri bünyesinde barındıran, vaaz edebiyatı içerisinde değerlendirilebilecek hadis kitaplarıdır.

İcâzetnâmede dikkat çeken bir diğer husus da genel manada ilim ehline yapılan tavsiyelerdir.⁸⁶ Ancak bu nasihatleri adli ve mülki görevleri üstlenen bir kadının sahip olması gereken ahlaki erdemler olarak yorumlamak da mümkündür. Bir Osmanlı kadınının meslek ahlakını şekillendirmede önemli olduğunu düşündüğümüz bu nasihatler şöyledir: Takva sahibi olmak⁸⁷ ve mâlâyâniyi terketmek, yeme, içme ve barınma noktasında şüpheli şeylerden sakınmaktır.⁸⁸ Allah'ın zâtı dışındaki bütün varlıklardan uzak durmak (mâsivâ) ki bunun yolu da halvet ve riyazettir. Avam olan halkla sohbetten uzaklaşmak ve afet olan şöhreti gerektiren şeylerden kaçınmaktır. İnsanlardan gelecek zararları kısmak için ihvan ile görüşmeyi sınırlandırmak, vaktini israf etmemek,⁸⁹ dünyalığı ve dünya ehlini talep etmemek, Allah'a tevekkül etmek,⁹⁰ halk ile iyi geçinip onlara karşı merhametli olmak, öfkeyi yenmek, tefekkür edip⁹¹ ibadetlerinde devamlı olmaktır.⁹²

Sonuç

Bu çalışmada Babakaleli Abdülaziz Ahmed Efendi'nin (ö. 1296/1878) talebelerine vermek üzere hazırladığı icâzetnâme neşredilmiş ve Osmanlı hukuk tarihi açısından adli ve mülki işleri üstlenen bir kadının hayatı ve eserlerine dair bazı tespitlerde bulunulmuştur. Tabii ki bir Osmanlı kadınının aldığı eğitimin ve öğretimin detayları, kaynak olarak yalnızca icâzetnâmelere inhisar edilerek ortaya konulamaz. Ancak icâzetnâmeler bir kadının hangi ilimleri tedris ettiğini ve tahsil hayatı boyunca ne tür kitaplar okuduğunu ortaya koymak bakımından önemlidir. Bu vesileyle söylemek gerekirse, Osmanlı ilim geleneğinde icâzetnâmeler üzerinden yapılacak çalışmalar bir çok imkânı da bünyesinde barındırmaktadır. Bunlardan birincisi Osmanlı düşünce tarihindeki entelektüel seyri takip etmek, bir diğeri de bu seyrin ipuçlarını bize verecek olan ve ulemânın bir cüzü addedilen kadı, müderris, dersiâm, nakîbüleşraf, kazasker gibi ilmiye mensuplarının hayatlarını ve ilmi serüvenlerini ortaya koymaktır. Ancak Osmanlı ilim hayatındaki büyük resmin detaylıca görülebilmesi için bu türden cüz'î çalışmaların hem coğrafi hem de dönemsel çalışmalarla derinleştirilmesi ve nitelik bakımından da

⁸⁶ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 13a-17b.

⁸⁷ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 12b.

⁸⁸ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 13a.

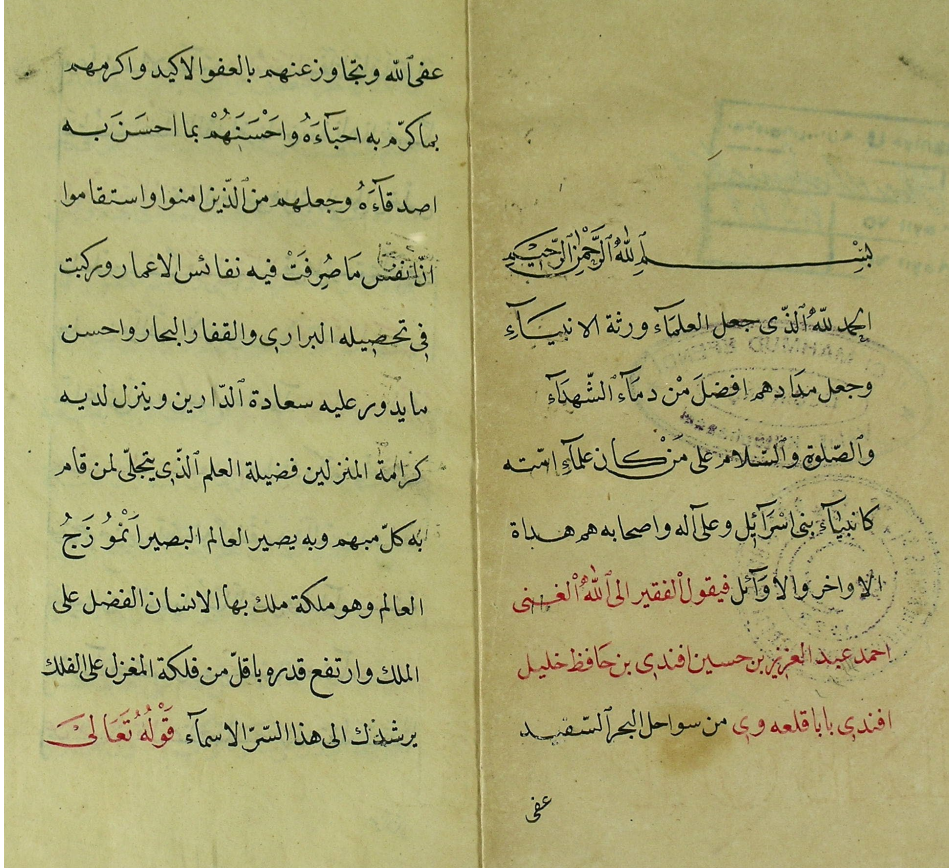
⁸⁹ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 13b.

⁹⁰ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 14a.

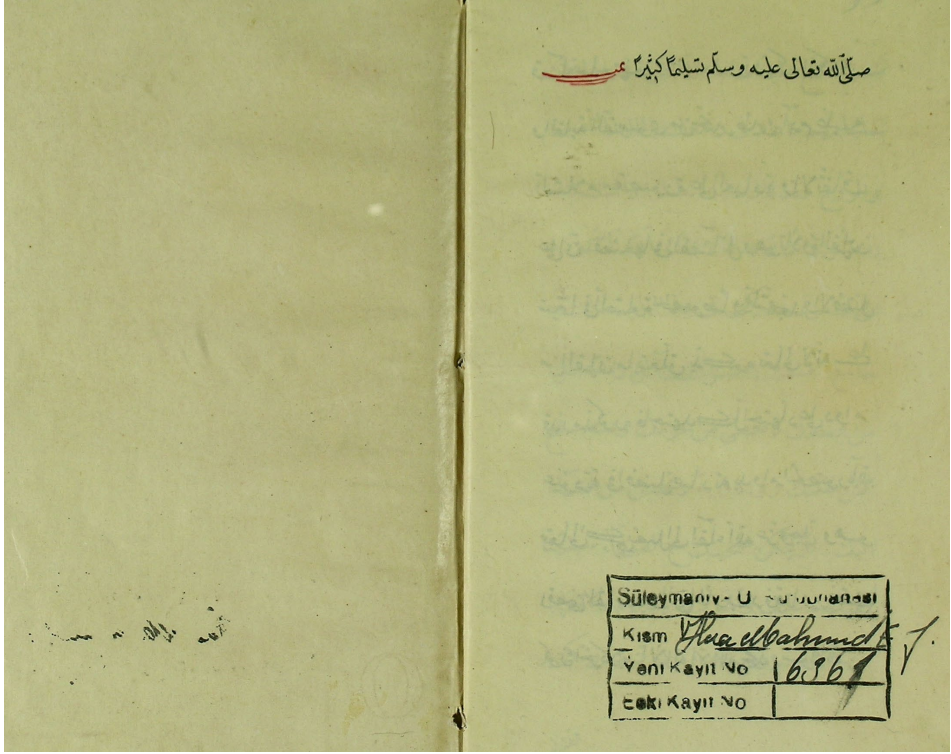
⁹¹ Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 15b.

⁹² Babakaleli, *İcâzetnâme* (Hacı Mahmud Efendi, 6361), 16b.

artması gerekmektedir. Neticede Osmanlı kadılık sisteminin daha iyi anlaşılabilmesi için kadılara ait icâzetnâmelerin yanında hem ulemâya ait terceme-i hâllerin hem de kadıların verdiği muhtelif fetvalara kaynaklık eden şer'îyye sicillerinin incelenmesi mühim gözükmektedir.

Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 6361, vr. 1b-2a Unvan sayfası.

vr. 16b Hatime sayfası.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Aliyyü'l-Kârî, Nûreddîn Ebü'l-Hasen. *Şerhu Nuhbeti'l-fiker*. thk. Muhammed Nezzâr Temîm, Heysem Nezzâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. ebi'l-Erkam, ts.
- Aliyyü'l-Kârî, Nûreddîn Ebü'l-Hasen. *Şerhu'ş-Şifa*. nşr. Abdullâh Muhammed el-Halîfî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2001.

- Aşıkkutlu, Emin. "İbn Ved'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/440-441. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ayaz, Kadir. "Zâhid el-Kevserî'nin İcâzetnâmesinde Yer Alan İsnadların Osmanlı Anadolu'sundaki Tarihçesi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40, (2015), 96-97.
- Babakaleli Ahmed Abdülaziz. *Mukarribü't-tâlibîn*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1290.
- Babakaleli Ahmed Abdülaziz. *Risale-i Necâtü'l-mü'minîn fi'l-bey'î ve's-şîrâi'l-müslimîn*. b.y.: y.y., 1282.
- Babakaleli Ahmed Abdülaziz b. Hüseyin. *İcâzetnâme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 6361, 1296, 1b-16b.
- Beşiktaş Müftülüğü. "Şeyh Yahya Efendi Câmîi". Erişim 2 Mayıs 2016. <http://www.be-siktasmuftulugu.gov.tr/?&Bid=244615>
- Bilgili, İsmail. "Osmanlı İslam Hukukçularından Şeyhzade Ahmed Ziya Efendinin Hasan Kudsi Efendiden Aldığı İlmi İcazet". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012), 21-75.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1925.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Cihan, Sadık. "Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercümeler". *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (1975), 127-136.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı: Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Usulleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Ebü'l-Leys es-Semerkindî. *Tenbîhu'l-ğâflîn*. thk. Yusuf Alî Bedevî. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 2000.
- Hâdimî, Ebû Saîd Muhammed b. Mustafa b. Osman. *el-Berikatü'l-Mahmûdiyye fi şerhi't-Tarîkati'l-Muhammediyye ve's-şerîati'n-nebeviyye fi's-sîreti'l-Ahmediyye*. Kahire: Matbaatü el-Bâb el-Halebî, ts.
- el-Hatîb el-Bağdâdî. *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. thk. Dr. Mahmud et-Tahhân. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1983.
- el-Hatîb el-Bağdâdî. *Tarîhu Bağdâd*. thk. Dr. Beşşar Avvad Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002.
- el-Hatîb el-Bağdâdî. *Şerafü ashabi'l-hadis*. thk. Mehmed Said Hatipoğlu. Ankara: İlahiyat Yayınları, ts.
- Fahreddin er-Râzî. *Tefsiru'r-Râzî*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1420.

- Hâkim en-Nîsâbü'rî. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*. thk. es-Seyyid Mu'zam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1977.
- İbn Asâkir ed-Dımaşkî. *Tarîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Garama el-Umerî. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1995.
- İbn Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetü İbni's-Salâh*. thk. Muhammed Rağib et-Tabbâh. Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1931.
- İpşirli, Mehmet. "Huzur Dersleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/441-444. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kandemir, M. Yaşar. "eş-Şifâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/134-138. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar. "Münzirî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/35-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kehhale, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- Mardin, Ebul'ulâ. *Huzur Dersleri*. nşr. İsmet Sungurbey. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1966.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. nşr. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, 2/344.
- Midi, Sümeyye. *Babakaleli Ahmed Abdülaziz Efendi ve Mûdihu't-Tuhfe İsimli Eseri (İnceleme ve Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tacilârifîn b. Alî. *Feyzül-Kadîr şerhu'l-Câmiî's-sağîr*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1972.
- Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1955.
- Nebhânî, Kâdî Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. İsmâîl b. Yûsuf eş-Şafî. *el-Fethu'l-kebîr fi zammi'z-ziyadeti ile'l-Câmiî's-sağîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Ortaylı, İlber "Galata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/303-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ortaylı, İlber "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/69-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Pakalın, Mehmed Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: MEB Yayınları, 1993.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-muğis bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-Irâkî*. thk. Alî Hüseyin Alî, Kahire: el-Mektebetü's-Sünne, 2003.

- Semânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî. *Edebü'l-İmlâ' ve'l-İstîmlâ'*. thk. Max Weisweiller. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- Süyûtî, Celaleddin. *el-Havi li'l-fetâvâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2004.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *Mekârimu'l-ahlâk*. nşr. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. thk. Beşşar Avvad Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Türker, Çiğdem, "Anadolu Yarımadası'nın En Batı ucunda Yer Alan Tipik bir Osmanlı Köyü Babakale", *Türk Etnografya Dergisi* 18 (1988), 139-153.
- Uğur, Mücteba, "el-Câmiu's-Sagîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.
- Uzunçarşılı. İsmail Hakkı. "İstanbul ve Bilâd-ı Selâse Denilen Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılıkları", *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 3 (1957), 25-32.
- Yıldırım, Selahattin, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri ve Eserleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (2004), 263-315.
- Zirikli, Hayreddin. *el-Â'lâm: Kâmusu terâcim*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.